

A NYÁRI GAZDASÁGFÖLDRAJZI GYAKORLATOKRÓL

STRBAK ISTVÁN

(Közlésre érkezett: 1969. december 30.)*

1. A nyári gazdaságföldrajzi gyakorlatok célkitűzése, szaktárgyi és nevelési jelentősége.

A tanárképző főiskolák tantervének programja a negyedik félévi földrajzi terepgyakorlatok célját a következőképpen határozza meg: „a tanév végén kéthetes terepgyakorlat. Feladata az általános földrajzi megfigyelések továbbfejlesztése, kiegészítése biogeográfiai és morfológiai terepmunkával. A terepgyakorlat kiterjed gazdaságföldrajzi megfigyelésekre és adatgyűjtésre. A térképészeti gyakorlatokon tanultak alkalmazása a terepen. Célul tűzhetjük ki egy kistáj komplex természeti és gazdasági, földrajzi feldolgozását az egész évfolyam együttes terep- és gyűjtő munkája segítségével.”

Ennek a célkitűzésnek a megvalósítása egyrészt a hallgatók földrajzi szakismereti, módszertani fejlesztését és több irányú nevelési lehetőségeit biztosítja, másrészt pedig az ismeretek szilárdsága mellett a megértés fokát, az alkalmazási képességet, a jártasságokat ellenőrzi. A természeti és gazdaságföldrajzi ismeretek köréből olyan konkrét tapasztalatok szerzésére nyílik lehetőség, amelyeket a főiskolai évközi elméleti órákon és a tantermi gyakorlatokon nem tudunk nyújtani. A megtanult elméleti és gyakorlati ismeretek a nyári földrajzi gyakorlatokon tudatosabbá, élményszerűvé válnak, így kapcsolódnak szorosabban a gyakorlathoz, az élethez. A komplex földrajzi szemlélet biztosítja, hogy átfogóan vizsgáljuk a társadalom földrajzi környezetét, gazdasági tevékenységét, ennek térbeli megoszlását, valamint a megoszlást meghatározó természeti földrajzi és társadalmi-gazdasági tényezőket. A termelés földrajzi elhelyezkedését befolyásoló természeti, földrajzi és társadalmi-gazdasági tényezők megértése a korszerű földrajzoktatás lényeges feladata. A korszerű földrajztudomány már nem tudomány csupán, hanem konstruktív tudomány, melynek fontos szerepe van az alkotó és termelő munka minden területén. A termelőerők térbeli elhelyezkedésének fejlesztése, a termőföldek ésszerű felhasználása, a termelés területi specializációja, a népesség elhe-

* Közlésre javasolta: dr. Udvarhelyi Károly tanszékvezető
Lektorálta: dr. Asztalos István tudományos főmunkatárs, MTA Földrajztudományi
Kutató Intézete

lyezkedése és belső vándorlása, a települések korszerű fejlesztése, öntözési és energetikai rendszerek létrehozása, a szállítási hálózat fejlesztése, a földrajzi munkamegosztás és sok más probléma lett a földrajzi kutatás területe.

Így a nyári gyakorlatokon egyik legdöntőbb feladat, hogy valóságos környezetben megtanítsuk a hallgatókat a természet és a társadalom közötti földrajzi kapcsolatok megértésére, a gazdasági tevékenységben pedig azok figyelembevételére. Vagyis a termelőerők térbeli elhelyezkedésének vizsgálata mindig a természeti, földrajzi és társadalmi-gazdasági tényezőkkel való összefüggések keresése alapján történik. Emellett az automatizálás, kemizálás lényegét, az energiatermelés új útjaival ismerkednek meg a hallgatók, egyben a politechnikai szemlélet formálására is lehetőség nyílik.

A jól szervezett gyakorlatokon a tudományos kutatás alapvető módszereivel is megismerkednek a hallgatók. Elsősorban a szakdolgozatok anyagának gyűjtéséhez, rendezéséhez és megírásához szükséges hasznosítható járatosságra tesznek szert. De ez a munka jól összekapcsolható a bemutatási és szemléltető anyag gyűjtésével is, ami a gyűjtés módszertanán túl, az iskolai szemléltető anyaggyűjteményt egészítheti ki vagy gazdagíthatja azt.

Az ismeretek gyarapítása és megszilárdítása mellett a gyakorlatok jelentősége a tudományos világnézet kialakításában. A tudományos világnézet kialakítása és megszilárdítása bonyolult, ugyanakkor sokrétű folyamat is, melynek egyaránt hatni kell az értelemre, érzelemre és az akaratra. A világnézeti nevelés nem jelenti azt, hogy a hallgatók a korszerű ismeretek bizonyos mennyiségét elsajátították és begyakorolták. A tudás még nem világnézet, csupán a tudományos nézetek kialakításának alapja. Úgy alakíthatjuk ki hallgatóink tudományos világnézetét, ha megtanítjuk a szerzett ismeretek általánosítására, világnézeti jelentőségük megértésére. Ebből a szempontból a marxista földrajzi szemlélet tudatos kialakításának van nagy jelentősége, mivel a korszerű földrajzi műveltség a tankönyvi földrajzi ismeretek mellett éppen a közvetlen valóság megismerésének és elemzésének készségét jelenti többek között. Nélküle a megszerzett ismeretek formálissá válnak hallgatóinknál, ha azokat alkalmazni és felhasználni nem tudják. A földrajztudományt fejlődése közelebb hozta a gyakorlati élethez, így a korszerű földrajzi műveltség tartalma szorosabb kapcsolatba került a termeléssel, szemléletmódja pedig megfelel a szocialista társadalom igényeinek.

A nyári gyakorlatok lehetőséget biztosítanak a dialektikus természet-szemlélet kialakításához és elmélyítéséhez, mivel az élővilág, a társadalom és a természeti földrajzi környezet összefüggéseit tárja fel közvetlenül, így az oktatás elméleti és gyakorlati vonatkozásait kapcsolja össze. Az önálló dialektikus gondolkodásra nevelés akkor lesz eredményes, ha fokozatosan magasabb szintre emeljük. Ezért a gyakorlatokon el kell jutni a hallgatóknak a jelenségek és folyamatok kialakulását magyarázó, a természetben és társadalomban betöltött szerepét feltáró genetikus és funkcionális értelmezésig. Az összefüggések rendkívül bonyolult rendszeréből egyre több tényező felismerésére irányítjuk a hallgatók

figyelmét. Ezzel végül is a bonyolult összefüggések önálló elemzésére is képessé tesszük őket. Megtanulják a lényeges, a jellemző kiemelését, a kevésbé lényeges, kevésbé jellemző mellőzését.

A nyári földrajzi gyakorlatok tág teret biztosítanak az új gazdasági mechanizmus elvi és gyakorlati céljainak megismerésében, a helyes közgazdasági szemlélet kialakításában, mely a marxista földrajzi szemlélet szerves részét képezi. A hallgatóinknak olyan ismeretek megszerzését kell biztosítani, melyeknek döntő szerepe van a társadalmi életben, a társadalmunk fejlődése szempontjából aktuálisak, a jövő felé mutatnak és ugyanakkor tudományosan kiforrott eredményeket foglalnak magukba. A hallgatók saját megfigyeléseik és értékelésük alapján értik meg, hogy a reform célja a szocializmus gyorsabb építése előtt álló akadályok lebontása és hatékonyabb gazdaságfejlesztési eszközök kidolgozása. Ennek egyik alapkövetelménye a gazdaságosság fokozottabb érvényesülése.

A konkrét ipari üzemben és termelőszövetkezetben történt megfigyelések, adatgyűjtések, majd ezeknek feldolgozása lehetőséget nyújt a felszabadulás utáni fejlődésünk helyes megítélésében. Ez a munka hozzájárul ahhoz, hogy hallgatóink megértsék ezt a kort, lássák ennek lényegét, a nagy társadalmi átalakulást és fordulatot a szocializmus felé, a szocializmus alapjainak megszületését a maga tévedéseivel és hibáival együtt. Mindezekon túl a szocializmust építő embert munka közben megismerni, alkotásait közelebbről látni, a fizikai munka megbecsülésére nevel, a hivatástudat, a felelősségérzet elmélyülését segíti elő és hosszan tartó gazdag érzelmek forrásává válik. Mindez szorosan összefügg a szocialista hazafiság erősítésével és elmélyítésével az élő, valóságos szemléltetéssel keresztl.

Ezért úgy kell megszervezni ezeket a gyakorlatokat, hogy valóban biztosítsák a mindennapi gyakorlati élet nyújtotta tapasztalatok összegyűjtését, elemzését és feldolgozását, a tényeken nyugvó általánosításokat, a gyakorlatban igazolt valóságot tükröző ismeretek nyújtását. Így egészíthetik ki hallgatóink a korábban elsajátított ismereteiket, elmélyítik, átértékelik és megszilárdítják azokat, fejlesztik gyakorlati járatosságukat, készségüket. Ezzel segítjük elő annak a követelménynek a megvalósítását, hogy a jó általános iskolai tanár a magas fokú pedagógiai járatosság mellett egyre inkább magasabb színvonalú szaktárgyi tudású legyen. Vagyis az ifjú pedagógus elegendő biztos, korszerű ismeretekkel, az ismeretek önálló alkalmazásának, az önálló alkotásnak, az ismeretek meghatározott irányban történő önálló fejlesztésének készségével rendelkezzen.

A nyári földrajzi gyakorlatok egyik legfőbb pedagógiai jelentősége a több irányú nevelő jellegében van meg. A hallgatók tudatának, nézeteinek, erkölcsének és szokásainak kialakítása bonyolult feladat, amihez hosszú időre van szükség. Ehhez a feladathoz biztosít lehetőséget a nyári gyakorlati idő. A gyakorlatvezető tanárok hosszabb ideig élnek és dolgoznak együtt a hallgatókkal. Ez a hosszabb együttlét igen komoly lehetőséget nyújt ahhoz, hogy közelebbről ismerjük meg a ránk bízott hallgatókat, tájékozódhassunk az évfolyam erejéről és képességeiről.

A tanárok és a hallgatók közötti kapcsolat olyan mértékben erősödhet a közvetlenség és a bizalom jegyében, amit az évközi főiskolai ok-

tató-nevelő munka során csak igen nagy erőfeszítéssel és időráfordítással érhetünk el. Ennek a kapcsolatnak az alapja mindenkor döntően a közös munka. Ez akkor alakulhat ki, ha a vezető tanár önzetlenül átadja tapasztalatait, megtanítja a hallgatókat az alapvető munkafogásokra, a munka irányítása közben pedig nagy körültekintéssel, tapintatossággal korrigálja a hibákat. Természetesen ez nem zárja ki, sőt feltételezi, az együttlét által nyújtott más, gazdag nevelési lehetőségek területeinek a kiaknázását. A közös alkotó munka közben kialakult elvi alapon nyugvó kölcsönös kapcsolat utat nyit az évfolyam egésze, de az egyes hallgatók felé is, amelyen keresztül intenzív és tartós nevelési hatás érhető el a pedagógussá formálás sokoldalú, színes útjain. Sokszor nem is a hivatalos idő vagy gyakorlat keretén belül, hanem négy szemközt, vagy kisebb csoportokkal történő beszélgetés során lehet a helyes politikai, világnézeti, erkölcsi magatartás kialakításához segítséget nyújtani. Mindenesetre olyan légkör kialakítása szükséges, melyben a hallgatók problémáikat, mindennapi gondjaikat őszintén és nyíltan elmondják. De a táborélet megszervezése önmagában is közelebb hozza a tanárjelölteket. Az ezzel járó együttélés a közösségi felelősségvállalásnak új megnyilatkozásait teszi lehetővé. A táborélet romantikája „két hét élménye” is lényeges, amit mással pótolni nem lehet.

Így válhatnak a gyakorlatok a közösségi embertípus jellemvonásai kialakításának eszközévé: az alkotó- és kezdeményezőkézség, a felelősségérzés, az önállóság, a pontosság, az egymásrataltság és segítség stb. érzés kifejlesztése terén. Mindezeknek lényeges szerepe van a pedagógus hivatástudat erősítésében, a szocialista erkölcsi magatartás kialakításában, a személyiség sokoldalú fejlesztésében, vagyis a tanárjelöltek közvetlen előkészítésében az általános iskolai oktató és nevelői munkára.

A reform bevezetésétől eltelt rövid időszakban a nyári gyakorlatok vezetésének és lebonyolításának területén komoly eredményeket értünk el, de objektív és szubjektív okok miatt még nem alakulhatott ki alapelveiben is egységes módszer. Sok értékes kezdeményezés és kitűnő megoldás nem mondható általánosnak. Nem tükröződik megfelelő mértékben a gazdaságföldrajzi szemlélet. A határozott, egyöntetű állásfoglalás az alapvető elvi és gyakorlati kérdésekben szilárd alapot biztosít a reform megvalósításával a további feladatok megoldásának számára is.

Mivel a nyári földrajzi gyakorlatok egységes követelményei és módszerei nincsenek kellőképpen kidolgozva, a megfelelő módszertani irodalom sem áll rendelkezésre, ismeretlen, új utakon kell haladni. Bár az meghatározott, hogy az oktatás legfőbb módszerének, a hallgatók gyakorlati munkájának a természeti-gazdasági környezetben folyó kutatásnak kell lenni. Sok problémával, nehézséggel kell megküzdeni, hogy a rendelkezésre álló időt úgy lehessen beosztani és az összegyűjtött anyagot feldolgozni, amellyel legtöbbet nyújthatunk a hallgatóknak. Ezért szükséges egységes célravezető módszereket kidolgozni és alkalmazni az órán kívüli oktatás ezen gazdag, sok lehetőséget biztosító új területén.

2. A sikeres munka alapja, mindenkor a jó előkészítés.

A nyári földrajzi gyakorlatok a főiskolai tanárképzés szerves és nélkülözhetetlen részét képezik. Így természetesen céljuk azonos az egész képzési folyamattal. A legfőbb funkciójuk a megszerzett ismeretek bővítése, elmélyítése és gyakorlati alkalmazása, a szükséges gyakorlati jártasságok és készségek kialakítása, a személyiség sokoldalú fejlesztése. Mégis sajátos oktatási forma ez, amely kiegészíti az évközi főiskolai elméleti és gyakorlati oktatást. A sajátos oktatási és nevelési feladatok megvalósításával a nyári földrajzi gyakorlatok is közvetve a termelés érdekeit szolgálják, ami most az új gazdasági mechanizmus bevezetésével a gazdasági kérdések különös előtérbe kerülésével kiemelt jelentőségűvé válik. A földrajzi tanszék nemcsak megszervezi, hanem annak irányítását és lebonyolítását is ellátja úgy, hogy az érintett oktatók együtt dolgozzanak a hallgatókkal a tanév befejezése után az előírt időszak alatt. A vezető tanár feladata nemcsak az, hogy kialakítsa és megszilárdítsa a hallgatókban a gyakorlati ismeretek egy meghatározott körét, hanem az is, hogy megmutassa az új ismeretekhez vezető utat. Ez a munka neveléscentrikus szemléletet kíván, ami gyakorlati munkával számúzi a kizárólagos ismeretátadást és egyre inkább érvényre juttatja a nevelési hatásokat.

A gyakorlatok megtervezése, szervezése, levezetése és az értékelő munka végrehajtása a tantervi óráktól eltérően más, különleges formát és módszereket igényel. Nagy előny, hogy a gyakorlatok folyamatosak, nem aprózódik el az idő, ezért sok tekintetben alkalmasabbak a feladatok önállóbb megoldására. Nehézséget okoz viszont a tervezésnél, hogy a megvalósítandó feladatok és az elérendő követelmények a programban előírt anyag alapján mégsem realizálódtak. Az előkészítő munka a következő fő feladatokat tartalmazza: A hallgatók bevonása az előkészítésbe. A terület kiválasztása tanulmányi szempontból. A munka megszervezése és a szakirányú felszerelés biztosítása.

A sikeres munka alapja a hallgatók tervszerű bevonása az előkészítő és a lebonyolító munkába. A legfőbb támaszunk a KISZ-alapszervezet titkára és a gondosan megválasztott brigádvezetők. Bekapcsoljuk őket az előzetes terepjárásba, az irodalom és a térképek összegyűjtésébe, a program összeállításába, a csoportbeosztás elkészítésébe, a felszerelés összegyűjtésébe, a szállítás és utazás irányításába, a fegyelem fenntartásába stb. Ezzel elérjük, hogy a hallgatók nem passzív végrehajtói lesznek a tanári utasításoknak, hanem aktív, tevékeny hozzájárulói a fegyelmezett és komoly tanulmányi munkának. Az így szerzett tapasztalatok feltétlenül elmélyítik az elméleti tudást, de a tanári munkában annyira nélkülözhetetlen szervezési készségeket is kifejlesztik.

Az előkészítő munka lényeges része a gyakorlatok helyének helyes kiválasztása. Olyan területet kell kiszemelnünk, amely a tananyaggal szorosan összefügg és lehetőleg a legtöbb tipikus, jellegzetes elemet tartalmazza földrajzi szempontból. Olyan legyen a kiválasztott terület, amelyet előzetes bejárás mellett, a megfelelő személyi kapcsolatok felvételével a vezető tanárok már jól ismernek. De a kiválasztott terület legfontosabb alapvető földrajzi irodalma és térképeinek az ismerete is nélkülözhetet-

len. A terep és az odatartozó irodalom ismeretének a birtokában lehet a megfigyeléseket, a gyűjtő munka konkrét célravezető szempontjait kidolgozni, a helyes arányokat kialakítva biztosítani az elvégzendő munka realitását.

A szemrevételezés során lényeges a megfelelő szálláshely kiválasztása és a kulturált étkezési lehetőségek biztosítása. Eredményes munkát nem fáradt, hanem megfelelően kipihent hallgatóktól lehet csak megkövetelni és elvárni. Gondoskodni kell egészségügyi és orvosi ellátás lehetőségéről. Még a legkörülményesebb kioktatás mellett is előfordulhatnak bal-esetek, fertőzések, megbetegedések, amivel a vezető tanárnak számolnia kell. A főiskolai foglalkozásokból hiányzik a szabad levegő, a napfény, a tágas térség, a nagyobb mozgási lehetőség, ezért a terv összeállításánál szükséges a túrák beiktatása, fürdés biztosítása, a helyi ipari üzem vagy termelőszövetkezetek fiataljaival egy-egy labdajáték, táborúsz szervezése. Mindez nemcsak szórakozást jelent, hanem a település fiataljaival való közvetlen ismerkedést teszi lehetővé. Ne engedjük majd, hogy a szórakozás messze benyúljon az éjszakába, mert ez a következő napi feladatok elvégzését gátolhatja. A tervezésnél a pénzbeli kiadásokat úgy kell összeállítani, hogy a hallgatók részére nyújtott nyári ösztöndíj fedezze a költségeket, sőt maradjon zsebpénznek is.

Az előkészítő munka már megkezdődik „Magyarország természeti és gazdasági földrajza” című előadásokon és ezt kísérő gyakorlatokon. A megfelelő anyagrészeknél, ahol erre lehetőség nyílik, utalunk a gyakorlatok színhelyén előforduló földrajzi jelenségekre. Felkeltjük az érdeklődést, amit állandóan felszínen tartunk. Egyes részfeladatok elvégzésére már a félév folyamán felkészítjük a hallgatókat. Kiadjuk a megfelelő irodalmat. Olyan kérdéseket dolgoztatunk ki előre, amire a terepen választ nem kaphatunk vizsgálódásunk során, de az általános kép kialakításához feltétlenül fontosak. Az utolsó tanítási héten a hallgatókkal megbeszélést, eligazítást tartunk. Itt ismertetjük részletesen a programot, a csoportbeosztást, az indulás és visszaérkezés időpontját, a táborélet szabályait. Szempontokat adunk az egyéni felszerelés összeállítására.

Az elvégzendő feladatok elvégzéséhez munkacsoportokat hozunk létre, minden munkacsoport élére csoportvezetőt és helyettesét jelölünk ki. A feladatokat a csoportok kapják meg, de egyes részfeladatok megoldását önkéntes vállalkozás esetén, egyénileg is adhatnak a csoportvezetők. A feladatok feltétlenül konkrétak, elhatárolhatók legyenek. A terepen a munka megkezdése előtt minden csoportvezető írásban is megkapja. Minél részletesebben bontjuk fel a feladatokat, annál nagyobb eredményekre számíthatunk. A pontosan, világosan körvonalazott feladatok félreérthetetlenek, biztosítják a gyorsabb és a tervszerűbb munkát. Ügyeljünk viszont arra, hogy a hallgatók kezdeményezéseinek is adjunk teret, sőt biztassuk az öntevékenységre.

Az adatgyűjtés és feldolgozás feltétele az írásbeliség, vagyis a megfigyeléseket írásban, rajzban és fényképen rögzíteni kell. Majd külön kell jelölni azokat a hallgatókat, akik felelősek érte. Nem lehet a feldolgozást megkövetelni, ha a tárgyi feltételeiről nem gondoskodunk előre. A legalapvetőbb felszerelés a mérőműszereken kívül a rajzfelszerelés, papír,

körző, vonalzó, festékek, tus, rajztáblak és természetesen megfelelő termek, ahol dolgozni lehet.

Az előzetes megbeszélésen a hallgatók által elmondott javaslatokat kellő mérlegeléssel figyelembe kell venni. A jó ötleteket meg kell valósítani. Ez a megbeszélés elősegíti, hogy mindenki világosan látja teljes egészében a gyakorlatok általános célkitűzéseit, tisztában lesz azzal, hogy milyen megfigyeléseket kell végezni, milyen anyagot kell gyűjtenie, hogyan kell felkészülnie és milyen magatartást várunk tőle a terepgyakorlati munka során. Arra kell törekedni tehát, hogy minden hallgató ismerje és érezze át a feladat jelentőségét és célját, a munka elsajátításából származó örömet, hasznot, önmaga és a közösség számára. Találja meg a feladat érdekességét, szeresse meg azt, legyen kedve a végrehajtásához. Nagy gondot fordítsunk tehát arra, hogy a gyakorlatok érdekesek és élményszerűek legyenek. Hosszanak az értelemre, a hallgatók érzelmeire, képzeletére és akaratára is. A közös megbeszélések közvetlenebb tanácskozáskedvet, a közös ügy iránt érzett, s mindinkább gyarapodó felelősségérzetet fejlesztik ki, aminek az iskolai munkán túl a közéletben is egyre nagyobb szerepe van.

3. A tanár irányító, ellenőrző és segítő munkája a végrehajtás során

Az előbb felvázoltak alapján több időráfordítással is, ha sikerült jól megoldani az előkészítést, akkor a terepen a vezető tanár már látszólag háttérbe került, de a program szinte filmkockaszerűen pereg. A legjobb akarat mellett sem lehetséges, hogy a vezető állandóan minden munkacsoportnál ott legyen. Itt már döntően a kölcsönös bizalom alapuló munka lép előtérbe. A munka megkezdése előtt azonban minden csoporttal újra meg kell beszélni a feladatokat elvileg és módszertanilag is.

A gyakorlatvezető tanár irányító és ellenőrző munkája közé tartozik a csoportvezetők esti beszámoltatása a végzett munkáról, és az esetlegesen felvetődő nehézségekről, amit a csoportok egyedül nem tudnak megoldani. Helyes, ha a megbeszélés az egész kollektíva előtt történik, mert így mindenki látja és hallja, hogy ki mit végzett el, és hogyan akarja tovább folytatni a megkezdett munkát. Ezzel nemcsak azt érjük el, hogy hallgatóink képet kapnak az összmunkáról, hanem tapasztalatcsere formájában sokszor a saját munkaterületükre is kapnak szempontokat, sőt egyes kérdések új megvilágításban is léphetnek elő. Serkentő hatásúak is lehetnek ezek a megbeszélések olyan munkacsoportok számára, amelyek esetleg nem megfelelő ütemben dolgoztak eddig. Az így kialakult munkamegosztás végső soron a kölcsönös érdeklődés és megbecsülés alapjává válik. Ilyenkor a megfelelő tárgyilagos tanári értékelés, amelynek dicséretekben és elismerésekben nem szabad szűkkeblűnek lenni, a verseny, a nemes vetélkedés elindítója lehet. Még nagyobb feladatok elvégzésére, az öntevékenységre kibontakoztatására serkenti a kollektíva tagjait és felébreszti a munka-öröm mély, értékes érzelmét.

A munka szervezése során feltétlenül biztosítani kell olyan munkakörülményeket, melyek lehetőséget nyújtanak a megfigyelések és a gyűj-

tött adatok csoportosítására, hogy azokat a hallgatók fel is dolgozzák, következtetéseket vonjanak le, az összefüggéseket meg is találják. Az összefüggések feltárására legalkalmasabbak az ábrázolt számadatok. Így megköveteljük a számszerű adatok ábrázolását, elsősorban táblázatok, grafikonok, diagramok, térképvázlatok elkészítését, melyek egybevetésével szintén különféle összefüggésekre deríthetnek fényt. Ügyelni kell arra, hogy ne álljanak meg a tények megállapításainál, hanem különböző logikai módszerekkel mint az elemzés, azonosságok és különbözőségek megállapítása, ok és okozati kapcsolatok kimutatása, lényeges és kevésbé lényeges jegyek megkülönböztetése, az összehasonlítás, szintézis stb. alkalmazásával fogalmakat, ítéleteket és következtetéseket alakítsanak ki.

Tehát hallgatóink igazán akkor lesznek aktívak, ha önálló munkát végeznek, ha új, még nem ismert összefüggéseket és kapcsolatokat vagy ellentmondásokat önállóan ismernek fel és az alapvető gazdaságföldrajzi ismereteket képesek feleleveníteni. Ezeket fénykép, grafikon, diagram, kartogram és térképvázlat megtervezésével és kivitelezésével rögzítik, illetve szemléletessé teszik. Ezek értékelésénél a lényeges szempont az ötletesség, a tervezőképeség és a korszerű földrajzi szemlélet színvonala, illetve a megoldás módja.

A gyakorlatok befejezése előtt el kell érni, hogy minden csoport írásba foglalja az értékelt feladatait és a befejezés előtti napon ennek az anyagnak az alapján minden munkacsoportvezető számoljon be a kollektíva előtt. Ezen az utolsó megbeszélésen a gyakorlatvezető tanár feltétlenül értékelje az együtt eltöltött idő eredményeit és hiányosságait. Foglalja össze az elvégzett munkát főbb vonásaiban, mutasson rá arra is, hogy mit kellett volna még megoldani, hogy valóban megfelelő földrajzi képet kaphassunk arról a terepről, ahol dolgoztunk.

4. Két nyári földrajzi gyakorlat levezetése és megoldásra váró közvetlen problémák

1. Az előbbieken leírt célkitűzések megvalósítása érdekében terepgyakorlatunk színhelyéül Bélapátfalvát és közvetlen környékét választottuk ki. A gyakorlatok 1965. június 28-tól 1965. július 6-ig tartottak. Ebben a munkában 42 fő II. éves földrajz-biológia szakos hallgató vett részt, két tanár vezetésével. Azért választottuk ezt a területet, mert Bélapátfalva és közvetlen környéke tanulmányozásra alkalmas komplex természeti és gazdasági-földrajzi terület.

A feladatok végrehajtására nyolc munkacsoportot alakítottunk ki. A csoportok a következő kérdésekkel foglalkoztak:

Az első csoport az ÉM. Cement és Mészipari Országos V. Bélapátfalvai Cement és Mészműben a természeti és társadalmi, gazdasági ipartelepítő tényezők vizsgálatával, a nyersanyag, a segédanyag, az energia, a vízellátás, a megközelíthetőség és a szállítás földrajzi körülményeivel foglalkozott.

A második csoport az üzem történetéről, az üzemszervezésről és a szociális, kulturális, sport intézményekről gyűjtött adatokat. Kiemelt kér-

désként foglalkoztak az önköltségsökkentés módszereinek, a termelékenység fokozásának lehetőségeivel.

A harmadik csoport a gépellátás, gépesítés fokával, a korszerűsítés és terjeszkedés lehetőségeivel foglalkozott. Másrészt az üzem termékeinek értékesítéséről gyűjtött adatokat. Kiemelt kérdésként a munkaerőgazdálkodás külön szerepelt, ezen belül is a szakképzettség, törzsgárda kialakítása, női munkaerő bevonása, az ingázó dolgozók helyzete stb.

A negyedik csoport a „Március 12” termelőszövetkezetben végzett megfigyeléseket és adatgyűjtést elsősorban a termelőszövetkezet földrajzi fekvésére, helyzetére, a természeti-földrajzi adottságokra, másrészt a növénytermesztés és állattenyésztés hatékonyságára vonatkozóan, különösen pedig a hozamnövelés szempontjából.

Az ötödik csoport mennyiségi és minőségi méréseket végzett a vízszolgáltató forrásokról és patakokról. Összegyűjtötték az ún. gyári tó szükséges és felmérhető adatait. Hatvan évre visszamenőleg tanulmányozták Belpátfalva csapadékviszonyait, a helyi erdészetnél összegyűjtött meteorológiai adatokat dolgozták fel.

A hatodik csoport morfológiai feladatokat kapott. A község peremén emelkedő Márgás domb tömbszelvényeit szerkesztette meg. Azonkívül a Bélkőn folytattak felépítési, szerkezeti vizsgálatokat, valamint lejtőszögeket mértek, vázlatokat készítettek.

A hetedik a térképészeti csoport volt. A többi csoport munkálataihoz elkészítette a község és környéke részletes térképeit. Ezekre vezettük rá a gyűjtött adatokat, amelyeket az értékelő munka során használtunk fel.

A nyolcadik csoport felkutatta a régebben megszüntetett Kőedénygyár történetére és működésére vonatkozó adatokat. Gyűjtést végeztek a faluban még található megmaradt edényekből, melyeket az ottani gyárban készítettek. Foglalkoztak még a község történeti fejlődésével és a település földrajzi viszonyaival.

2. Az 1966—67-es tanévben nyári gyakorlatunk színhelye a Bükk-hegységben Szalajka völgye és Eger város volt. Június 26-tól július 8-ig 23 II. éves földrajzi szakos hallgató vett részt ebben a munkában.

Ezt a két területet szintén azért választottuk ki, mert kiválóan alkalmas a hallgatók természeti és gazdaságföldrajzi vizsgálataikhoz. Mikroklimatológiai, hidrológiai és morfológiai mérésekre és megfigyelésekre különösen alkalmas terület a Szalajka völgye, egyben a Bükk egyik legszebb részével is megismerkedtek közelebbről a hallgatók. Eger várost azért választottuk, mert egyrészt viszonylag közel fekszik a Szalajka völgyéhez, másrészt pedig gazdasági-földrajzi megfigyelésekre, konkrétan városi vonzási kérdések vizsgálatára ezt tartottuk legalkalmasabbnak. A választáshoz hozzájárult az a tény is, hogy a gyakorlatokat vezető tanárok részletes helyi ismeretekkel rendelkeztek ezekről a területekről és megfelelő személyi kapcsolatokat is ki tudtak alakítani.

A hallgatókat szintén munkacsoportokba osztottuk be. Természeti földrajzi területen 4 csoport dolgozott. Három mikroklimatológiai és egy hidrológus csoport. Az első állomás a Tótfalusi völgyben volt. Itt három mérőhely működött. Az első mérőhely a patak partján, a második az

északra néző hegyoldalon árnyas bükkösben, a harmadik a délre néző ritkás erdőben működött.

A második állomás az Istállóskői-barlangban volt. A barlangban három, a barlang előtt egy mérőhelyet létesítettünk. A barlangban ezenkívül hidrográf és termográf is működött.

A harmadik állomás a Szalajka-patak partján a vadászházzal szemben, két mérőhellyel üzemelt. Mind a három állomáson óránként végeztek leolvasásokat, így több mint 3000 adatot jegyeztek fel. Mérési adatokat táblázatokba foglalva az erdészet is megkapta.

A hidrológus csoport a Szalajka-forrástól Szilvásvár-ig kilenc helyen mérte a patak hőmérsékletét. A méréseket háromóránként végezték el. Ezeket az adatokat a völgyben működő pisztrángtenyésztés jól fel tudta használni.

A gazdasági-földrajzi gyakorlatokon belül településföldrajzi adatgyűjtést, feldolgozást és térképezést végeztünk. Központi kérdésként Eger város vonzásterületét, mai funkcióit és funkcionális morfológiai övezeteit vizsgáltuk.

Az első csoport Eger munkaerővonzását, ipari munkahelyeinek sajátosságait vizsgálta.

Az első csoport témája a mezőgazdaság volt, döntően a szőlő- és gyümölcsstermelés szerepének növekedése a szocialista nagyüzemi gazdálkodás tükrében.

A harmadik csoport az intézményhálózathoz kapcsolódó központi funkciók közül a kereskedelem, iskolaváros jellege, egészségügyi intézmények vonzáskörét vizsgálta, valamint a város szerepét a megye és a járás igazgatásában.

A negyedik csoport Eger város izokronját és funkcionális morfológiai övezeteinek térképét szerkesztette meg.

És végül mind a négy csoporttal közösen, önálló piacfelmérések alapján Eger város piaci vonzását tanulmányoztuk.

A kitűzött feladatokat sikeresen megoldottuk.

A két nyári földrajzi gyakorlat megszervezésének és levezetésének tapasztalatai alapján mind a két típus megfelelő és eredményes. Csakis a csoportmunka alapján célszerű ezeknek a gyakorlatoknak a megtartása. Mégis a két típus közül az elsőt lehetne előnyben részesíteni, mivel az egyugyanazon egység komplex feldolgozásával jobban biztosítható a természeti földrajzi környezet és a társadalom gazdasági tevékenysége összefüggéseinek kimutatására és tanulmányozására, ami a korszerű földrajzi szemlélet kialakítása szempontjából is előnyös, ha a hallgatók két héten át egy nagyobb közösségben élnek és dolgoznak.

A helyes közgazdasági szemlélet kialakítása érdekében szükséges a témán belül célravezető részletes szempontok szerint folytatni az adatgyűjtést és -feldolgozást. Erre példaképpen a mezőgazdasági téma földrajzi feldolgozásának szempontjait ismertetem:

A község mezőgazdasági termelésének helyzete és fejlesztési lehetőségei:

1. A község földrajzi fekvése.
2. Természeti viszonyok:
 - domborzat
 - időjárás
 - vízügyi helyzet
 - talajadottságok
 - talajtulajdonsági kateszter
 - talajjavítási lehetőségek
 - talajpusztulás — talajvédelem.
3. Közgazdasági viszonyok.
 - birtokviszonyok
 - népesség
 - munkaerőhelyzet
 - igaerő-ellátottság — gépesítés
 - közlekedés — útviszonyok
 - értékesítés — piaci lehetőségek
 - ipar befolyása a mezőgazdaságra.
4. Mezőgazdasági termelés helyzetének jellemzése.
 - művelődési ágak megoszlása
 - növénytermelés szerkezete
 - felhasználás szerinti csoportosítás
 - termésátlagok
 - gyümölcstermesztés
 - gyümölcsfélék nemenkénti megoszlása
 - bogyós gyümölcstermelés
 - takarmánytermelés helyzete, rét és legelő
 - takarmánymérleg
 - állattartás darabban és megoszlás százalékban
 - állatsűrűség 100 kat. hold/db.
 - állattartás termelési mutatói.
5. Talajerő-gazdálkodás.
 - trágyamérleg.

6. Termési ábrák, térképek, javaslatok.

A témával kapcsolatban a következő számítások elvégzése szükséges:

Mezőgazdasággal foglalkozók népsűrűsége, négyzetkilométerenként.
 Alapvető mezőgazdasági termelőeszközök értéke Ft-ban, egy kat.
 holdra számítva.

Alapvető mezőgazdasági eszközök értéke Ft-ban, egy munkaképes
 mezőgazdasági dolgozóra számítva.

Egy kat. hold megművelésére fordított munkanapok száma.

Egy kat. hold megművelésére fordított munkaegységek száma.

A mezőgazdasági termelés összértéke 100 kat. holdanként, Ft-ban.
 Egy munkaképes főre jutó mezőgazdasági termelési összérték.
 100 kat. hold mezőgazdasági területre jutó pénzüjvedelem, Ft-ban.
 Egy munkaképes főre jutó megművelhető terület kat. holdban.
 A mezőgazdasági termelés összes közös költségei kat. holdanként, Ft-ban.
 Szántók százalékos részesedése az összes területből.
 Az elterített trágyamennyiség kat. holdanként.
 Műtrágya felhasználása kg-ban, kat. holdanként és hatóanyagban is kimutatva.
 Szemestermények átlagtermése q-ban (ötéves átlagok).
 Egy q szemestermény előállításához szükséges munkaráfordítás.
 Egy q burgonya előállításához szükséges munkaráfordítás, munkanapokban.
 Egy q zöldség előállításához szükséges munkaráfordítás munkanapokban.
 Egy q szemestermény önköltsége, Ft-ban.
 Egy q zöldség önköltsége, Ft-ban.
 Egy q burgonya önköltsége, Ft-ban.
 Egy kat. hold szántó előkészítésének önköltsége, Ft-ban.
 Egy mezőgazdasági dolgozóra jutó szemestermény, q-ban.
 Egy mezőgazdasági dolgozóra jutó burgonya, q-ban.
 Megállapított szemestermény tsz-tagonként egy munkaegységre, kg-ban.
 A növénygazdálkodás részesedése a pénzüjvedelemből.
 A szemestermények részesedése a pénzüjvedelemből.
 Az ipari növények részesedése a pénzüjvedelemből.
 A másodvetemények részesedése a pénzüjvedelemből.
 A takarmánynövények részesedése a pénzüjvedelemből.
 A növénytermesztéshez felszámított munkaegység részesedése az összes felszámított munkaegység mennyiségéből.
 100 kat. holdra jutó számosállat.
 100 liter tej előállításához szükséges munkaráfordítás munkanapokban és munkaegységekben.
 Egy q szarvasmarhahús előállításához szükséges munkaráfordítás.
 Egy q sertéshús előállításához szükséges munkaráfordítás.
 Egy mezőgazdasági dolgozóra jutó tej, literben.
 Növendékállatok (borjú, bárány stb.) és szárnyasok egy főre jutó súlya, kg-ban.
 100 kat. holdra jutó növendékállatok és szárnyasok q-ban.
 Közepes tejhozam tehenenként, literben.
 Átlagos gyapjúhozam kg-ban, juhonként.
 Tehenek százalékos részesedése a szarvasmarha-állományból.
 A szarvasmarha-állomány részesedése az összes állatállományból.
 A sertésállomány részesedése az állatállományból, százalékban.
 A juh részesedése az állatállományból, százalékban.
 Az állattenyésztés részesedése a pénzüjvedelemből.
 A szarvasmarha-állomány részesedése a pénzüjvedelemből.

A tej és tejtermékek részesedése a pénzügyvédelemből.
 A sertésenyésztés részesedése a pénzügyvédelemből.
 A gyapjú részesedése a pénzügyvédelemből.
 Az állattenyésztés részesedése az összes termelési értékből.
 Az állattenyésztésre felszámított munkaegységek részesedése az összes munkaegységből.
 Rétek és legelők részesedése az összes mezőgazdasági területből.
 Az erdők részesedése az összes mezőgazdasági területből.
 Az ugar százalékos részesedése a szántóföldből.

A szempontok felsorolása csak tájékoztató jellegű. Az adott gazdasági körzet, állami gazdaság vagy termelőszövetkezet gazdálkodási struktúrájának alapján, tehát a helyi viszonyoknak megfelelően állítjuk össze. A kiszámított és ábrázolt adatokat összehasonlítva megyei, járási vagy országos jellegű adatokkal képet kapunk a gazdálkodás színvonaláról a természeti, földrajzi adottságok kihasználási fokáról. Következtetéseket vonhatunk le a perspektivikus fejlesztés irányára vonatkozóan.

A problémák és feladatok közül a következőket emelem ki, melyeknek megoldása a gyakorlatok jelentőségét feltétlenül fokozná és eredményesebbé tenné:

1. Mivel a földrajzi gyakorlatok szerves részét képezik a főiskolai tanárképzésnek, célszerű lenne a hallgatók minősítését, osztályozását beírni a leckeönyvbe és a beírt jegyet a tanulmányi átlagba is beszámítani. Ennek jelentőségét nem lehet lebecsülni, mert a hallgatók nagyobb igyekezettel vennének részt a közös munkában, így az oktatók munkáját is segítené ez az intézkedés.

2. Megoldásra váró tanrendi probléma, hogy a nyári gyakorlatokat „Magyarország természeti és gazdasági földrajza” című elméleti tárgyból előírt vizsga előtt bonyolítsuk le, nem pedig vizsga után.

3. A nyári gyakorlatokra biztosított ösztöndíjak alacsonyok. Nem helyes, hogy az útiköltségeket és az ösztöndíjat nem választják külön. De rosszul megoldott kérdés jelenleg a résztvevők elszámolása is.

4. A nyári gyakorlatokat irányító és lebonyolító oktató munkáját megfelelő súlyozással kellene a tanszéki óraterhelésben figyelembe venni. A gyakorlatok színvonalát úgy is lehetne emelni, ha egy-egy oktatóra legfeljebb 15 hallgató esne. Nem megoldott és nem szabályozott a nyári gyakorlatokat irányító oktatók lábbelivel és munkaruhával történő ellátása.

I R O D A L O M J E G Y Z É K

- [1] A földrajz szakon folyó képzés tanterve és programjai. Budapest, Tankönyvkiadó V. 1964.
- [2] A főiskolai gyakorlatok és szemináriumok szerepe és jelentősége az oktató-nevelő munkában. Eger, 1964.
- [3] Megfigyelések és gyakorlatok a földrajzoktatásban. Budapest, Tankönyvkiadó V. 1959.
- [4] Dr. Széll Tamás: A szaktárgyi külső szakmai gyakorlatok a természettudomány szakos tanárok képzésében. Felsőoktatási Szemle 1966. 6. sz.

- [5] Dr. Láng Sándor—dr. Mérő József: Korszerű földrajztanár-képzés az egyetemi reform irányelvei alapján.
Felsőoktatási Szemle, 1968. 3. sz.
- [6] Dr. Udvarhelyi Károly: A földrajztanítás módszertana.
Budapest, Tankönyvkiadó V. 1964.

ÜBER DIE SOMMERLICHEN ÖKONOMISCHEN ERDKUNDEÜBUNGEN

ISTVÁN STRBÁK

In der obigen Arbeit beschäftigt der Verfasser mit den Zielaussetzungen, mit der fachlichen und erzieherischen Bedeutung, sowie mit den Möglichkeiten der sommerlichen ökonomischen Erdkundeübungen. Er betont die Vielseitigkeit der Vorbereitungsarbeit, die Möglichkeiten der leitenden, kontrollierenden und helfenden Arbeit des — die Übungen leitenden — Lehrers auf dem Glände. Schliesslich gibt er die Beschreibung von zwei Übungen verschiedener Type und macht einen auf die zu lösenden unmittelbaren Probleme aufmerksam.